

GENDER NA POŠTOVNÍCH ZNÁMKÁCH: BOJ ZA VOLEBNÍ PRÁVO ŽEN A HISTORICKÁ EDUKACE

KAMIL ŠTĚPÁNEK

The text analyzes the frequency and relevance of the themes of postage stamps to the observed historical topic with regard to the didactic and methodological aspects of their application in the educational process. Like other visual media, postage stamps are also a historical source reflecting modern history. With activities connected with the analysis of the motifs of postage stamps, it is possible to approach and explain not only traditionally taught historical phenomena but also gender issues and its emancipation processes in a history lesson. The described procedure creates an effective alternative educational medium, which strengthens especially interdisciplinary cooperation – school history – civic education – media education. The annotated visual medium is not yet sufficiently processed in the Czech didactic literature, nor applied in teaching practice.

Key words: history teaching; didactics of history; postage stamps; gender issues; medial education.

Úvodem

Historii ženského emancipačního hnutí lze vědecky zkoumat mnoha způsoby. V neposlední řadě také prostřednictvím historických fotografií, karikatur¹, plakátů, komiksů² a dalších vizuálních médií. Zřetelně neprobádaná však zůstává jeho prezentace na filatelistickém materiálu. Jelikož primárním cílem předkládaného textu je vysledování didaktického potenciálu, literaturu zabývající se zkoumáním poštovních známek z filatelistického hlediska³ uplatníme spíše sporadicky. Důležitou roli sehrávají sekundární informační zdroje, práce odborníků (historiků)⁴ o osobnostech či detailních historických souvislostech, jež pojetí a symboliku vyobrazených událostí v případě potřeby pomohou osvětlit, interpretovat a poté zařadit do výuky jako alterna-

¹ Např. karikatura reflektující ženskou otázku se stala objektem vědeckého zkoumání poměrně dávno, což dokládá obsáhlý svazek *Die Frau in der Karikatur* (Žena v karikatuře) z pera německého spisovatele, kulturního historika a sběratele Eduarda Fuchse. Tato studie, poprvé vydaná v Mnichově (1906), nese příznačný podtitul *Sozialgeschichte der Frau* a je zároveň sondou do historie smýšlení mužů o „druhém pohlaví“. V roce 1918, kdy bylo ženám přiznáno volební právo, se i české humoristické časopisy začaly plnit nejrůznějšími satirickými reakcemi na tuto událost. Většina karikaturistů své vnímání volebního práva pro ženy nadále stavěla na tradičních genderových klíších, jež emancipační snahy pokrokových českých žen i mužů nijak nepodporovaly. Žena pro ně zůstávala mravně pochybnou, nevzdělanou, hloupou bytostí a její činnost na poli politiky a věcí veřejných tak byla z podstaty diskvalifikovaná jako trapná snaha vyrovnat se mužům.

² Ať už badatelský nebo didaktický potenciál na dané téma nabízí nově i komiks. Srov. blíže BREENOVÁ, M. – JORDAHOVÁ, J.: *Neohrožené ženy: Sto padesát let boje za volnost, rovnost a sesterství*. Praha 2019.

³ Od výrobního procesu, tiskařské techniky, výrobní vady, rarity až po zoubkování.

⁴ SAINIOVÁ, A.: *Od přírody podřadné - Jak se věda mylila v ženách*. Praha 2016; HENDRYCHOVÁ, S.: *Z historie feminizmu v českých zemích*. In: Společnost žen a mužů z aspektu gender. Sborník studií. Praha 1999, s. 43–51.

tivní médium žakovského poznávání historické skutečnosti. Při promyšlení úkolů, které by anotované masmédiu mohlo plnit v moderní dějepisné výuce, představují oporu práce domácí a německé dějepisné mediální didaktiky, příp. další zahraniční překlady a rovněž některé předcházející texty autora příspěvku.⁵

Poštovní známky jsou takřka dvě století svědkem a doprovodným jevem specifického druhu komunikace. V průběhu času se rozvinuly ve svébytné vizuální médium a vytvořily samostatný obraz světa. Tento obraz světa pochopitelně nemůže být dostatečně komplexní, plastický a jeho izolované uplatnění v dějepisné výuce zdaleka nedává žákům možnost porozumět probíranému tématu v souvislostech či dostatečné hloubce. Předkládaný příspěvek se přesto optikou poštovních námětů zaměřuje na jednu z aktuálních oblastí s mezipředmětovým dosahem – genderovou problematiku. V jejím rámci je s ohledem na vymezený rozsah textu dále zúžena na dílčí tematiku

Obr. 1. USA (1936): aktivistka hnutí; VB (2018): nerealizovaný návrh ke 100. výročí; USA (1970): sufražetky a volička k 50. výročí 19. dodatku; VB (1999): ze série Millennium – vězněná sufražetka; Austrálie (1994); Kanada (2016).

⁵ PANDEL, H.-J.: *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach 2005; STRADLING, R.: *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu*. Praha 2003; LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008; JARKOVSKÁ, L.: *Gender a společnost*. In: *Gender ve škole. Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha 2005, s. 53–55; OSVALDOVÁ, B.: *Česká média a feminismus*. Praha 2004; SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender ve škole (Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách)*. Praha 2005; FORMÁNKOVÁ, L. – RYTIŘOVÁ, K. (eds.): *ABC feminismu*. Brno 2004; ŠTĚPÁNEK, K.: *Moderní dějiny v reflexi poštovních známek a její didaktický potenciál*. In: Khonová, J. – Holubová, B. (eds.): *Přítomná minulost: XVII. a XXVIII. letní škola historie*. Praha 2016, s. 205–218 apod.

boje za volební právo žen. Důvod je zřejmý. Tento emancipační politický zápas je jedním z mála, o kterém nacházíme i v tradičně probírané dějepisné látce určitou informační oporu. Následná didaktická analýza a aplikace ikonického materiálu doplněná o další vizuální média a především informační zdroje může v edukačním (resp. mediálně výchovném) procesu procvičovat jednoduché analytické postupy a přispět k narušení tradičního obrazu světa mužů a žen i v dějepisné výuce.

Poštovní známky nezobrazují výlučně muže a jejich role. Jsou odrazem své doby, a proto představují nejen zobrazení mužů jako představitelů politické moci, vědy, techniky a kultury, žen jako ochránkyň zázemí domácnosti a rodiny, ale i narušení tradovaných pravidel. Didaktický potenciál známek v tomto ohledu podporují jejich charakteristické rysy. Nejenže odrážejí aktuální dobové priority⁶, poukazují také na priority a hodnoty, které daná společnost hodlá připomínat a pěstovat v kolektivní paměti – tzv. výroční známky (právě např. boj za volební právo žen). Samy o sobě nám však nepodávají (přímou) zprávu o důvodech, které bránily účasti žen, a v historické edukaci musí být doplněny dalšími didaktizovanými informačními zdroji.

Obr 2. VB (2018): Finální série k oslavám stého výročí práva žen volit do parlamentu – zachycuje demonstrace i průvody oslavující propuštěné aktivistky.

Obraz boje za hlasovací právo žen na poštovní známce

Tematické jednotliviny i známkové série ženy v historii objevíme prakticky v každé západoevropské zemi, stejně jako u nás.⁷ Kromě vstupní inspirace je však přímé využití v českém školním dějepisu poměrně problematické. Didaktické východisko tedy nabízí výše zmíněné zúžení na dílčí tematiku boje za rovnoprávnost žen.

⁶ Uvedme ženy tak oblíbené traktoristky, dělnice, lékařky na filatelistickém materiálu 50. let 20. století. Za socialismu ženy získávaly rovnoprávnost, aniž chtěly, takže musely dělat jeřábnice, zednice apod.

⁷ Např. *Ženy v německé historii* je rozsáhlá německá série známek vydávaná v letech 1986–2003. Vybrané osobnosti nepředstavují pouze německé ženy. Nicméně znalost prezentovaných osobností se pro českého dějepisce bude případ od případu lišit. Snad pruská královna Louisa (z období napoleonských válek), Sophie Schollová z protinacistické odbojové skupiny Bílá růže nebo pozdější hollywoodská zpěvačka a herečka Marlene Dietrichová mohly zakotvit v obecnějším tuzemském povědomí.

I s ohledem na vymezené cíle byla zjištění směřována k četnosti výskytu dobové medializace anebo jejich výročních připomínek. Již zběžná analýza zahraničního i domácího filatelického materiálu naznačuje koncentraci připomínek organizovaného veřejného boje aktivistek a také oslav výročí zavedení volebního práva pro ženy. Samozřejmě nás bude zajímat s jakou četností se téma v té, které zemi vyskytovalo, ačkoli poskytnout důslednou statistiku napříč zahraničím by si vyžádalo zcela odlišný rozsah zkoumání i textu.

Obr. 3. Výroční známky – volební právo žen: USA (1998); Francie (2000); Dánsko (2000) alegorický výjev z titulní stránky dobového časopisu; Německo – výjev listopadové revoluce 1918 (2019); Rakousko (2019) – aršík ke 100. výročí; Finsko (1996) – 90. výročí; Turecko (2018); Kolumbie (1963).

Jednu z poměrně známých kapitol napsaly ženské spolky, které si za cíl vytyčily získání volebního práva pro všechny ženy. Vznikaly ve Velké Británii a Spojených státech amerických již v druhé polovině devatenáctého století, nicméně mediální proslulost dobyly tyto sufražetky⁸ až ve Velké Británii na počátku následujícího století. Reprezentovány byly zejména nezvykle militantní *Ženskou sociální a politickou unií*, jež se zapsala do historie s poměrně kontroverzním hodnocením.⁹ Organizace nepochybně oživila ve Velké Británii kampaň za volební právo, ale uplatňováním násilí po roce 1912 také bránila reformě. Nový volební systém z listopadu roku 1918 byl vůči britským ženám nadále diskriminační, a to i přesto, že získaly nejen právo volit, ale i být voleny do parlamentu. Posun směrem k rovnoprávnosti se týkal jen asi 40 % dospělých žen a stejná volební práva pro muže i ženy zavedl ve Spojeném království až zákon z roku 1928.¹⁰

⁸ Suffrage = právo volby.

⁹ *Women's Social and Political Union (WSPU)*.

¹⁰ Srovnej blíže např.: FORMÁNKOVÁ, L. – RYTÍŘOVÁ, K. (eds.): c. d., s. 149–226.

Z kvantitativního hlediska dominují, s ohledem na zdrojové země aktivistického hnutí, emisním počínům zcela zřetelně připomínkové aktivity pošt Spojeného království bezprostředně následované dalšími anglosaskými zeměmi. Starší produkci s jednotlivými osobnostmi hnutí (1968, 2006, 2008) důstojně završila série celebrující 100. výročí zavedení tohoto práva. Osm výjevů v roce 2018 vstupem do poštovního oběhu a prostřednictvím historické fotografie připomnělo vybrané události a protagonistky hnutí sufražetek v průběhu let 1907–1913 (obr. 2). Zvolená úprava evokuje záležitost jako příběh a proces. Kromě toho se v rámci jiné britské série *Tisíciletí, řady 7* objevil působivý dobový snímek, na němž vidíme sufražetku za zamřížovaným oknem – záběr doplňuje text: „*Činy nikoli slova (Rovná práva pro ženy)*“ (obr. 1).¹¹ Téma připomněla Austrálie (1994) a s neobyčejným zájmem k němu přistoupila novozélandská pošta (1968, 1990, 2008, 2018). Vícekrát na filatelistickém materiálu uctila Katherine Sheppardovou, jež emigrovala z Anglie v roce 1869 a v důsledku její úspěšné kampaně se Nový Zéland stal první zemí na světě, která všem dospělým ženám udělila v roce 1893 volební právo v parlamentních volbách. Ve Spojených státech se k šestnáctému výročí ratifikace 19. dodatku ústavy (1936) do poštovního oběhu dostala podobizna bojovnice za ženská práva Susan B. Anthonyové a opakovaně v roce 1955. Další tři aktivistky připomněla u.s. pošta známkou v roce 1948.¹² Bez zajímavosti nejsou propagační známky z USA (1913, 1915) „*Votes for Woman*“ za rovné hlasovací právo obou pohlaví. Zobrazují mapu USA označující postoje unijních států v souvislosti s volebním právem v roce 1913 a 1915. Jak dokazují tyto dobové artefakty, západní část USA nárok plně podporovala.¹³ Ještě výmluvněji vyjádřily podporu švýcarské propagační známky z roku 1929, na nichž muž překrývá rezolutně ústa ženy, zatímco třímá obálku s voličským lístkem. Oba obklopuje opakující se text v němčině a francouzštině: „*Opravdová demokracie?*“ (obr. 4). Stručný výčet uzavírá trojí emise Velké Británie: známka *Votes for Woman* (1999), portrét Emmeline Pankhurstové (2006) a Millicent Garrett Fawcettové (2008) – aktivistek hnutí.

Boj za plná občanská práva žen probíhal v jednotlivých zemích odlišně. Obrazové svědectví z anglosaských zemí evokuje důležitý prvek: zápas zde probíhal do značné míry „venku“ demonstrativní formou. Neprozradí nám však již, jaký podíl a ve kterých zemích na výsledku představovaly texty v tisku, petice nebo deputace k politickým stranám a poslancům. Proces nakonec nečekaně urychlila Velká válka. V předstihu byl jen evropský sever, tam většinou získaly toto právo ženy již před první světovou válkou, hned na začátku 20. století – Finsko (1906), Norsko (1913), Dánsko (1915). Milióny odvedených, padlých a na frontách mrzačených mužů nicméně musely být v týlové výrobě nahrazeny ženami. Poněvadž podíl těchto žen na válečném úsilí již nebylo možné bagatelizovat, posílil přirozeným způsobem prestiž celého hnutí. S uzavřením příměří následovalo Německo s Polskem (1918) a Rakousko (1919). České ženy obdržely volební právo až v roce 1920. V USA to byly do té doby jen jednotlivé unijní státy, jako celek získávají volební právo ženy také až v roce 1920 příslušným dodatkem ústavy. Itálie (1944), Francie (1946), Švýcarsko (1971) nebo Portugalsko (1976) jsou v tomto smyslu naprostým extrémem.¹⁴

¹¹ Srovnej blíže: *Millennium Series 7 – The Citizens' Tale. Suffragette behind Prison Window Votes for Woman (Equal Rights for Women) Deeds not words Millennium 1999/24.*

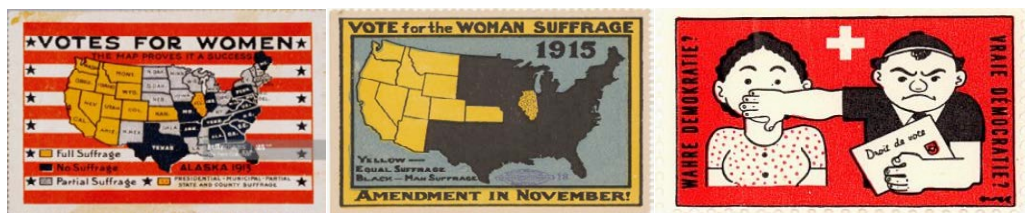
¹² Aktivistky Elisabeth Stanton a Lucretia Mott a Carrie Chapman Catt.

¹³ Foto: David J. & Janice L. Frent / Corbis přes Getty Images.

¹⁴ Trpasličí evropské Lichtenštejnsko teprve v roce 1984.

A jak často, případně zda vůbec, se rozhodly pošty jednotlivých zemí posilovat kolektivní paměť připomínkou této události? V poštovním oběhu USA ji nalezneme (1998, 2020) s výkladovým textem: „19. *dodatek americké ústavy*“, Nový Zéland (1993) čtyřznámková série; Francie dvakrát (2000 a 2019), Německo (2019) použilo fotografický motiv veřejného vyhlášení za listopadové revoluce 1918.

Rakousko v roce 2019 vydalo aršík s výtvarnou kombinací dobového tisku, plakátu a historické fotografie z volební místnosti. Československá ani česká pošta dosud žádnou pamětní známku na toto téma od roku 1920 nevydala.

Obr. 4. Speciální propagační známky na podporu hlasovacího práva žen. USA (1913); USA (1915); Švýcarsko (1929).

K didaktice a metodice tématu

Výroční známky – z didaktického hlediska zařazeny jako vizuální média – jsou opatřeny jak rokem vydání, tak i nezbytnými daty výročí, která připomínají a oslavují. Stručné vysvětlující texty v cizích jazycích a vyobrazení plná elementární symboliky vytváří (pod metodickým vedením pedagoga) poměrně snadno rozluštitelný celek. Analýza, interpretace prezentace při uplatnění mezipředmětových vztahů (zanesení údajů do map a barevné grafické škálování apod.) dodávají tomuto filatelistickému materiálu zajímavý didaktický potenciál přiměřený věku žáka. Základní úkolování obvykle spočívá ve správném chronologickém seřazení, umístění na časovou osu, případně správném historicko-geografickém rozmístění. Předpokládáme jejich nasazení v konkrétní historické látce, takže žáci jsou s dobou tématu známky obeznámeni a součástí žákovské analýzy známky mohou být i otázky nejen na faktografické, ale i souvislostní znalosti. Nástin tohoto přístupu představují dva následující náměty, přičemž jejich úkolování lze dále účelově variovat.

Analýza a interpretace informačního zdroje – filatelistického materiálu:

Námět č. 1:

Propagační poštovní známka: Podpora zavedení volebního práva pro ženy v meziválečném Švýcarsku (Švýcarsko 1929).

Otázky a úkoly:

Varianta A

Pokus se podle údajů na známce v internetovém vyhledávači zjistit zemi původu poštovní známky, zdali reaguje na aktuální diskuzi zavedení volebního práva pro ženy nebo připomíná historické události. Zjisti, jsou-li známé některé osobnosti, odkdy se existence tohoto jevu obvykle datuje, zdali souvisí přímo či jen nepřímě se zemí vydané známky.

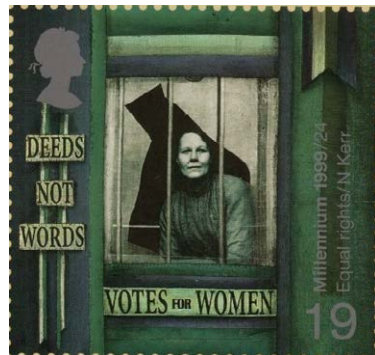
Varianta B

Doba vzniku známky:

- Popiš vyobrazení, přečti doprovodné texty a přelož.
- Propoj vyobrazení s dobovými historickými událostmi. Využij přitom některý z internetových textů o historii boje za práva žen a volební právo. Zjisti základní údaje o zemi vydavatele z doby, ve které známka vznikla. Objasni souvislost mezi textem a vyobrazením známky. Odhadni přístup úřadů daného státu k tomuto hnutí.

Symbolika známky:

- Popiš jednotlivé prvky se symbolickým významem.
- Vysvětli, jaké je v symbolech a textech skryté poselství?
- Posuď a ohodnoť míru symboliky vyobrazení.

Shrnující výklad k poslání známky:

- Objasni, jaký postoj zaujal objednavatel známky k tématu? Jak vlastně zní jeho výzva?
- Zaujmi k tomuto jevu – výzvě vlastní postoj a objasni jej.

Námět č. 2:

Výroční poštovní známka: Sufražetky v boji za ženská práva (volební právo pro ženy) na počátku 20. století ve Velké Británii (Velká Británie 1999).

Otázky a úkoly:

Doba vzniku známky:

- Urči podle údajů na známce, zdali se jedná a) známku z konkrétní vzdálenější historie zrcadlící aktuální problémy své doby nebo b) v podstatě současnou známku záměrně **připomínající** historické události, tedy známku **výroční**.
- Co víš o době, kterou známka zachycuje? Zjisti, co znamená výraz sufražetka.
- Jaké politické ideje ovládaly společnost v době vzniku fotografie použité na známce?
- Lišilo se postavení mužů a žen ve společnosti?

Obsah a styl:

- Je motiv vyobrazení abstraktní nebo konkrétní?
- Popiš, co představuje ústřední motiv vyobrazení, a zdali jsou případně přítomny i vedlejší motivy.
- Popiš barevnost vyobrazení. Je něčím nápadná?

Výklad a hodnocení výtvarného sdělení:

- Jaké cíle sledoval výtvarník známky, když jí dal právě tuto podobu?
- Posuď, zda působí vyobrazení záměrně a (dostatečně) účinně na emoce a postoje pozorovatele?
- Na jakou dobu a které problémy doby poukazuje vyobrazení?
- Když propojíš obraz a text na známce, je sdělení autora srozumitelné?

Závěr

Uplatnění poštovní známky v dějepisné výuce by mělo zachovávat princip multiperspektivního nazírání informačních zdrojů i chápání jejich vztahu k současnosti. Proměnu postojů zpravidla dokumentují kontrasty mezi dobovými a připomínkovými známkami. Vhodnou protiváhu a ucelenější představu iniciovanou filatelistickým materiálem pomůže žakovskému recipientovi posléze dotvořit přiměřený úryvek z odborného či popularizujícího textu. Zde sledované téma by každopádně nemělo být při výkladu vytrženo z historického kontextu boje za všeobecné a rovné hlasovací právo pro obě pohlaví. Jen tak napomůže žákům v účinnějším chápání komplexnosti a propojenosti, nikoli výlučnosti a izolovanosti, jednotlivých emancipačních procesů.

Úvodní šetření naznačilo významnou potřebu státních pošt anglosaských zemí uchovat v kolektivní paměti tuto kapitolu boje za genderovou rovnoprávnost. Statisticky významný rozdíl vyplynul ze srovnání s dalšími, převážně evropskými státy včetně Československa (resp. České republiky). Přes střízlivé hodnocení výsledku úvodního zkoumání lze přesto vyslovit optimistický závěr, že i tento stručný výběr filatelistického materiálu alespoň upozornil na jeho výpovědní, motivační i edukační potenciál. Analýza a interpretace (poštovních známek) v prostředí české školní dějepisné edukace dosud představují spíše neznámou. Jakákoli forma a míra praktického uplatnění nad rámec pouhé ilustrace by ji tedy přiblížila žádoucím badatelským trendům historického vzdělávání, tak jak se již dlouho rozvíjí na západ od naší hranice.

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: stepanek@ped.muni.cz